

MARATONI KÖZVETÍTÉS
FORGATÓKÖNYVEK BOSZNIA-HERCEGOVINA
HELYZETÉNEK RENDEZÉSÉRE

(Magyar Tudomány, 2002/2, 144-156. o.)

HÁMORI GERGELY
Ph.D.-jelölt

ELTE ÁJK Nemzetközi Jogi Tanszék
Budapest, 2000. november 23.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető

- I. Fejezet** A boszniai közvetítési kísérletek
- II. Fejezet** A lisszaboni megállapodás (1992. március)
- III. Fejezet** A londoni alapelvek (1992. augusztus)
- IV. Fejezet** Az 1993 januári Vance-Owen béketerv
- V. Fejezet** Az ENSZ és az EK kudarca
- Az Owen-Stoltenberg béketerv
Az EU akcióterve
- VI. Fejezet** Fény az alagút végén
- A washingtoni megállapodás
Az Egyeztető Csoport javaslata
- VII. Fejezet** A daytoni békeszerződések
- VIII. Fejezet** Összegezés

Bevezető

2000. novemberében a daytoni békeszerződések aláírása óta hatodszor tartottak parlamenti választásokat Bosznia-Hercegovinában. Az EBESZ által szervezett választások kapcsán Wolfgang Petritsch, az EU boszniai főmegbízottja a következőket nyilatkozta:

„A horvátországi demokratizálódás és a belgrádi fordulat nyomán Boszniában is megnöttek a normalizálódás esélyei, különösen azután, hogy Alija Izetbegovics, a bosnyák közösség vezetője visszavonult. Ezzel a jugoszláviai tragédia mindhárom főszereplője (Milosevics, Tudjman és Izetbegovics) lelépett a színről. Olyan fejlődésre van kilátás, amilyenre száz év óta nem volt példa a Balkánon.”¹

Vajon hogyan jutott el Bosznia-Hercegovina idáig? Hogyan kezelte a nemzetközi közösség a volt Jugoszlávia szétesését és miként reagált 1992-ben a véres harcok kirobbanására? Milyen lépcsőkön keresztül vezetett az út a daytoni megállapodásig? S végül a daytoni békeszerződés tükrében vajon tényleg olyan kedvezőek-e Bosznia kilátásai, mint ahogyan azt az EU boszniai főmegbízottja állítja?

Dolgozatom célja a boszniai békefolyamat egyes állomásainak vizsgálata. Az elemzés során részletesebben kitérek a harcok kirobbanását megelőző közvetítési kísérletekre, továbbá az Európai Közösség és az ENSZ gyámkodásával megtartott egyeztető tárgyalásokon született dokumentumokra, különös tekintettel a *lisszaboni megállapodásra*, valamint a *londoni deklarációra*. A dolgozat ismerteti továbbá az 1993 januári Vance-Owen béketervet, kitér a Genfben született javaslatokra, s végül leírja a *washingtoni megállapodás* és a *daytoni békeszerződés* megkötésének előzményeit, valamint értékeli a békeszerződés végrehajtását követően létrejött helyzetet.

I. Fejezet

A boszniai közvetítési kísérletek

1. Érdekek és érzelmek

1.1. A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság szétesése, de különösen Bosznia-Hercegovina tragédiája alaposan próbára tette az ENSZ és más nemzetközi szervezetek hatékonyságát.

1.1.1. Bosznia már lángokban állt, amikor Butros-Ghali, az ENSZ főtitkára 1992 júliusában még úgy nyilatkozott a volt- Jugoszlávia válságáról, hogy az nem más, mint „a gazdag emberek háborúja”, s hogy „az ENSZ-nek sokkal fontosabb feladatai is vannak, mint a délszláv konfliktus megoldása”. Az ENSZ főtitkára a Biztonsági Tanács tagjait magára haragítva ehhez még azt is hozzáfűzte, hogy „minden

¹ M. Lengyel László, Az utolsó EBESZ-szavazás. Népszabadság, 2000. november 11., 3. o.

befolyását latba veti annak érdekében, hogy megakadályozza az ENSZ jugoszláviai beavatkozását”².

1.1.2. Mivel az ENSZ-hez hasonlóan eleinte az Egyesült Államok sem kívánt részt venni a béketeremtésben, a boszniai háború első éveiben az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetre, valamint az Európai Közösségre maradt a közvetítés hálátlan feladata. Az EBESZ és az EK közvetítési kísérletei azonban sorra kudarcot vallottak, később pedig az ENSZ és az EK közös kezdeményezésére létrejött Nemzetközi Jugoszlávia Konferencia bizonyult alkalmatlannak arra, hogy a feleket a tárgyalóasztal mögött tartsa.

1.1.3. A válság elmélyülését és a nemzetközi szervezetek kudarcait látva a nemzetközi közvélemény egyre inkább a „vonakodó nagyhatalomtól” várta a megoldást. Az Egyesült Államok pedig a növekvő nemzetközi nyomásnak engedve végül a katonai erejét is hajlandó volt bevetni a békekötés kikényszerítése érdekében. A nemzetközi szervezetek tehát nem, vagy csak részben tudtak megfelelni a velük szemben támasztott elvárásoknak.

1.2. A boszniai válságkezelés – megszámlálhatatlan hibája és buktatója ellenére – azonban értékes tapasztalatokkal szolgálhat jövőbeli konfliktusok megoldásához, és új megvilágításba helyezi a nemzetközi jog legfontosabb alapelveivel, a nemzetek önrendelkezési jogával, valamint az államok szuverenitásával és területi integritásával összefüggő egyes kérdéseket.

1.3. Bosznia helyzetének rendezése során ugyanis a nemzet és a szuverenitás fogalmának eltérő értelmezései jelentették a legnagyobb elméleti akadályt, a közvetítési folyamat pedig az önrendelkezési jogra apelláló szeparatista törekvések és a Bosznia-Hercegovina egységét és területi integritását előtérbe helyező politikai érdekek közötti harc történeteként jellemezhető.

1.4. Szomorú tanulsága ugyanakkor a nemzetközi közvetítési kísérleteknek, hogy az államalkotó közösségek, illetve nemzetek mibenlétéről folytatott vita nemzetközi szinten is terméketlen politikai csatározásokhoz (polgárháború, vagy háború?)³, valamint a nemzetközi szervezetek tétlenségéhez vezetett. A tétlenség és a Bosznia-Hercegovina önállóságának késedelmes elismerésében megnyilvánuló zavarodottság pedig a szeparatista erők malmára hajtotta a vizet, és végső soron az egyeztető tárgyalásokat is olyan eszközzé silányította, amelyet a háborús felek nacionalista törekvéseik elérésére használtak fel⁴.

1.5. Dolgozatom az 1991 szeptembere és 1995. december 14-e közötti eseményeket vizsgálja, hiszen a Boszniával kapcsolatos legfontosabb rendezési javaslatok ebben az időszakban születtek. 1991. szeptemberében kezdte meg munkáját az EK volt-Jugoszlávia Konferenciája, s végül 1995. december 14-én, Párizsban írták alá a Bosznia-Hercegovina békéjéről szóló Általános Keretmegállapodást (a továbbiakban: *daytoni szerződés*).

² Cohen J., Lenard: Broken Bonds - The Disintegration of Yugoslavia. Westview Press, Oxford, 1993. 242. o.

³ A konfliktus jellege körüli vitával kapcsolatban lásd Woodward, Susan L., Balkan Tragedy. The Brookings Institution, Washington D. C., 1995, 284. o.

⁴ Woodward (1995) 274. o.

2. A békefolyamat rövid áttekintése

2.1. A békefolyamat gyakorlatilag az EK volt-Jugoszlávia Konferenciájának – a továbbiakban: EKJK – 1991 szeptemberi megalakulásával vette kezdetét. Az EKJK Lord Carrington elnökletével 1991 szeptembere és 1992 augusztusa között tizenhárom plenáris ülést tartott Brüsszelben. S bár a plenáris üléseken megfogalmazódott egy tervezet a szétválással kapcsolatos kérdések rendezéséről, végül nem született olyan megállapodás, amelyet az összes volt-jugoszláv köztársaság elfogadott volna⁵.

2.2. Az EKJK azonban nem csak a plenáris üléseken folytatta munkáját, hanem munkacsoportokat is alakított. Az egyik munkacsoport pedig a Bosznia alkotmányos helyzetével kapcsolatos tárgyalások lebonyolítását kapta feladatául.

A Bosznia Munkacsoport – José Cutiliero portugál külügyminiszter irányításával – tíz fordulóból álló tárgyalássorozatot tartott. Ezen a tárgyalássorozaton szövegezték meg és fogadtatták el a felekkel azt az „Elvi Nyilatkozat” című dokumentumot (a továbbiakban: *lisszaboni megállapodás*), amely Boszniát etnikai alapon három önálló kantonra osztotta volna.

Az 1992. március 18-án Lisszabonban valamennyi fél által aláírt megállapodástól azonban Alija Izetbegovics elnök döntése alapján a bosnyák tárgyalófél egy hét múlva visszavonta a hozzájárulását. A bosnyák állam meghátrálását a Franjo Tudjman horvát elnök által támogatott Mate Boban vezette boszniai horvátok kivonulása követte⁶. A José Cutiliero portugál külügyminiszter közreműködésével tető alá hozott lisszaboni megállapodás tehát 1992 márciusában összeomlott, és Bosznia-Hercegovina hamarosan lángba borult.

2.3. Az EKJK szerepét 1992 augusztusától kezdődően az ENSZ-EK volt Jugoszláviával kapcsolatos Nemzetközi Konferenciája vette át. Az ENSZ-EK közös fellépését – egy fontos elvi nyilatkozat elfogadásával együtt – az EKJK által szervezett egyeztető tárgyalások londoni fordulóján határozták el.

2.4. Az ENSZ-EK volt-Jugoszlávia Konferenciája, Cyrus Vance és David Owen társelnökök irányításával új munkacsoportokat állított fel, amelyek közül az egyik kizárólag Boszniával foglalkozott.

Bár az ENSZ-EK volt-Jugoszlávia Konferenciája a daytoni békeszerződés aláírásáig folyamatosan működött, a konferencia irányítóinak személye időközben megváltozott. Cyrus Vance helyét 1993 májusában Thorvold Stoltenberg norvég diplomata vette át, David Owen pedig 1995 júniusában Carl Bildt váltotta fel.

ENSZ-EK volt-Jugoszlávia Konferenciájának három fő eredménye volt:

⁵ Campbell, David, *Apartheid Cartography: The Political Anthropology and Spatial Effects of International Diplomacy in Bosnia*. Department of Politics at University of Newcastle, www.ncl.ac.uk/politics/maps/bosnia, 1999., 1. o.

⁶ Woodward (1995) 281. o. 3. bekezdés

- (a.) az 1993 januárjában közzétett Vance-Owen béketerv;
- (b.) az 1993 szeptemberi Owen-Stoltenberg terv, illetve
- (c.) az Európai Unió 1993. november-decemberi akcióterve.

2.5. 1994 folyamán a nagyhatalmak, illetve az Egyesült Államok fokozatosan átvették a kezdeményezést az ENSZ és az EU közvetítőitől.

Ennek a szakasznak a nyitánya volt a boszniai muszlim-horvát föderációt megalapozó *washingtoni megállapodás* 1994 márciusi aláírása. A washingtoni megállapodást 1994 júliusában a nagyhatalmak képviselőiből álló Kontakt Csoport tervezete, végül pedig a Daytonban elfogadott és Párizsban aláírt szerződések követték.

II. Fejezet

A lisszaboni megállapodás (1992 március)

1. A kérdéssel foglalkozó szakértők többé-kevésbé egyetértenek abban, hogy a Bosznia-Hercegovina nemzetközi elismerésével kapcsolatos bonyodalmak nagyban hozzájárultak a helyzet elmérgesedéséhez, s, hogy az Európai Közösség Bosznia függetlenné nyilvánításával kapcsolatos vonakodása 1991-1992 fordulóján tartós bizonytalanságot eredményezett a térségben⁷. Ez a bizonytalanság pedig a szembenálló feleket nem további békés tárgyalásokra, hanem háborús készülődésre sarkallta, hiszen a három boszniai etnikum vezetői úgy gondolkodtak, hogy az erő pozíciójából a tárgyalóasztal mellett is könnyebben védhetik meg területi követeléseiket⁸.

2. Az erősödő szembenállás és az egyes boszniai etnikumokat képviselő nemzeti alapon szervezett pártok szeparatista törekvéseinek érvényesülése jellemezte az EK volt-Jugoszlávia Konferenciája keretében működő, José Cutillero portugál külügyminiszter által irányított Bosznia-Hercegovina Munkacsoport tevékenységét is.

Egyes szerzők, például *Susan L. Woodward*, eleve hibásnak ítélik, hogy a Munkacsoportban a boszniai népcsoportokat az 1990-es választásokon győztes nacionalista pártok képviselték, s hogy a tárgyalófelek még csak kísérletet sem tettek egy alkotmánytervezet megszövegezésére, vagy legalább egy alkotmányozó nemzetgyűléssel kapcsolatos kompromisszum megkötésére⁹. A résztvevők Bosznia szuverenitásának és stabilitásának megteremtése helyett minden erejüket Bosznia-Hercegovina etnikai alapú felszabdolásának, egy „balkáni Svájc” megteremtésének szentelték.

3. A Bosznia-Hercegovina Munkacsoport közvetítésével létrejött „Bosznia-Hercegovina új alkotmányos berendezkedésének alapelveiről szóló” nyilatkozatot a tárgyalópartnerek végül 1992. március 18-án, néhány héttel a boszniai harcok kitörését megelőzően írták alá. Ez a dokumentum az első volt azon tervezetek között, amelyek kizárólag a boszniai rendezéssel foglalkoztak.

⁷ Bert, Wayne: *The Reluctant Superpower – United States' Policy in Bosnia 1991-95*. Macmillan, London, 1997, 144. o., Lásd még: Woodward (1995) 280-283. o., illetve Cohen J.(1993) 238. o.

⁸ Woodward (1995) 280. o. 2. bekezdés

⁹ Woodward (1995) 281. o. 1. bekezdés

4. Bár a tervezet szerint Bosznia-Hercegovina megtarthatta volna önálló államiságát, a volt jugoszláv tagköztársaságot a nemzeti önrendelkezés elvére hivatkozva a meglévő határain belül, etnikai alapon három részre, három különálló nemzetre osztották volna. Az egyezmény az etnikum és a nemzet fogalmát összerosva úgy fogalmazott, hogy Bosznia-Hercegovinában „a muszlim, a szerb, a horvát nemzetet, valamint más nemzeteket és nemzetiségeket kell szuverenitással felruházni”¹⁰.

5. Lisszabonban a boszniai „nemzetek” számára javasolt államalkotó egységeket kantonként határozták meg.

6. Érdekes párhuzamot von ezzel kapcsolatban *David Campbell*, aki „Apartheid Cartography” c. tanulmányában a boszniai nacionalisták törekvéseit az egykori dél-afrikai rezsim bantusztáni politikájához hasonlítja¹¹. A kanton-elméletnek – írja *Campbell* – az 1970-es években Dél-Afrikában is jelentős táborra volt, hiszen a bantusztáni politika virágkorában a dél-afrikai rezsim is a svájci példára hivatkozva próbált igazolást nyerni a területi elkülönítésre vonatkozó terveihez.

Az apartheid kormányzat azokban az években korlátozott önkormányzattal rendelkező elkülönített közigazgatási egységeket, *homeland*-eket állított fel a bennszülött lakosság részére, és azzal érvelt, hogy ezeknek a rezervátumoknak a felállítására egy „kantonizációs folyamat” részét képezi, s hogy az elkülönítés célja nem más, mint az önrendelkezési jog biztosítása.

7. *David Campbell* meglátását igazolja, hogy a lisszaboni forduló során valamennyi fél egyetértett abban, hogy az államalkotó egységek határait egy népszámlálási adatok alapján összeállított etnográfiai térkép segítségével kell meghúzni¹². A kantonok területét tehát végső soron az határozta volna meg, hogy a népszámlálási adatok szerint melyik településen melyik etnikai csoport volt a kérdőívek kitöltésekor relatív vagy abszolút többségben.

8. Így a *lisszaboni megállapodás* – akarva-akaratlan – legitimálta azt a téveszmét, hogy a boszniai társadalom csak olyan személyekből áll, akik a három kizárólagos, megingathatatlan és jól körülírható nemzeti identitás valamelyikével rendelkeznek. Ebből a szeparatisták által hangoztatott hamis előfeltevésből pedig már könnyű volt levezetni, hogy ezeknek az identitásoknak a statisztikai aránya népszámlálási adatokból megállapítható, s, hogy mindezek alapján egy etnográfiai térkép segítségével a „nemzeti” közösségek területi elhelyezkedésének határai hozzávetőleges pontossággal felvázolhatók.

8. Jól jellemzi a három nemzet-elv erőltettségét és leegyszerűsítő jellegét, hogy a békeközvetítők tudomásul vették a „muszlim” nemzeti identitásként való meghatározását. Ezzel a lépéssel ugyanis elmosódott a különbség a „bosnyák” és a „muszlim” kifejezések tartalma között. A kívülállók úgy viselkedtek, mint ha nem vették volna észre a „bosnyák” és a „muszlim” identitás közötti eltéréseket¹³ – jegyzi meg *Susan L. Woodward* – amivel szerinte akaratlanul is hozzájárultak a nemzeti

¹⁰ PI 18/3/92: Statement of Principles

¹¹ Campbell (1999) 2. o.

¹² PI 18/3/92: Statement of Principles

¹³ Woodward, Susan L. (1995) 298. o. 2. bekezdés

radikális eszmék térnyeréséhez és a bosnyák, vagy másképpen Bosznia-párti azonosságtudat visszaszorulásához.

9. A muszlimokkal kapcsolatos téveszmék okát persze nem csak a nemzetközi közvetítők tájékozatlanságában kell keresni. A "muszlim" ugyanis 1961-től már a jugoszláv népszámlálási kérdőíveken sem vallási, hanem etnikai megjelölésként szerepelt. 1963-ban pedig úgy módosították a jugoszláv szövetségi alkotmányt, hogy a muszlimokat felvetették Jugoszlávia államalkotó nemzeteinek sorába. Ez a mesterséges folyamat azután az 1991-es népszámlálás során érte el a csúcspontját, amikor a „muszlim” már a „szerb” és a „horvát” nemzetiséggel azonos kategóriaként szerepelt. A teljesen átpolitizált 1991-es népszámlálás adatai alapján végül megszülettek azok az etnográfiai térképek, amelyek a nemzetiségek területi elhelyezkedését és arányait figyelembe véve körülhatárolták az egyes nemzetiségek „életterét”¹⁴.

10. Ezek az etnográfiai térképek közvetlen, vagy közvetett módon sajnos szinte valamennyi nemzetközi rendezési javaslat kidolgozása során szerepet játszottak. Az etnikai megfontolások indirekt módon még azokat a tervezeteket is befolyásolták, amelyeknek a kiindulópontját hivatalosan nem a nemzetiségek megoszlása, hanem más tények, például a frontvonalak képezték¹⁵.

11. A nacionalista logika hallgatólagos elfogadása pedig számos hátrányos következménnyel járt.

Az etnográfiai térképek és etnikai alapú felosztási javaslatok legszembetűnőbb káros hatása az volt, hogy az Egyesült Államok által mindvégig szorgalmazott *centralizált multikulturális állam* felépítése, illetve az eredeti állapot helyreállítása helyett végül Daytonban is a széthúzás hívei győzedelmeskedtek. A nemzetiségi alapon elhatárolt államalkotó egységek eszméje továbbá olyan belső ellentmondásokhoz vezetett, amely nem csak a Cutiliero-javaslatnak, de valamennyi későbbi rendezési tervnek is a jellemzőjévé váltak.

12. A *lisszaboni megállapodás* – Bosznia államalkotó egységekre történő felosztásával párhuzamosan – elvileg Bosznia integritása és az egységes bosnyák állam fenntartása mellett is síkra szállt.

Csak hogy a szeparatista logika semmilyen föderatív, államegységek feletti hatáskört nem engedett érvényesülni, sőt a tervezet az elképzelt kantonok számára azt is lehetővé tette, hogy „a volt jugoszláv tagköztársaságokkal formalizált kapcsolatot hozzanak létre”¹⁶.

13. 1992. április 6-án, illetve 1992. április 22-én az Európai Közösség és az Amerikai Egyesült Államok – megkésve – elismerték Bosznia-Hercegovina szuverenitását. Az ország függetlenségének elismeréséhez a nyugati hatalmak azt a reményt fűzték, hogy kellő elrettentő erővel bír majd mindenféle külső agresszióval szemben és segít megteremtteni Bosznia-Hercegovina belső egységét. Nem így történt.

¹⁴ Campbell, David (1999) 2. o.

¹⁵ Campbell, David (1999) 2-3. o.

¹⁶ Campbell, David (1999) 4. o.

A függetlenség elismerését követően ugyanis teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a három nemzeti önrendelkezési jogért harcoló tárgyalófél közül kettő – a boszniai szerb és horvát vezetés – nem Bosznia-Hercegovina szuverenitásának és területi integritásának megteremtésében érdekelt. 1992. április 7-én a boszniai szerb nemzetgyűlés kikiáltotta a „Boszniai Szerb Köztársaságot”, a Jugoszláv Néphadsereggel szorosan együttműködő szerb katonai és félkatonai egységek Kupres városának elfoglalásával megindították a boszniai szerb offenzívát, 1992. július 2-án pedig a Mate Boban vezette boszniai horvát nacionalisták bejelentették egy önálló boszniai horvát állam, Herceg-Bosznia megalapítását¹⁷.

III. Fejezet

Az 1992 augusztusi londoni alapelvek

1. 1992. áprilisától kezdődően a boszniai szerb csapatok által végrehajtott brutális katonai offenzíva átrajzolta Bosznia térképét, hiszen a szerbek rövid idő alatt elfoglalták Bosznia-Hercegovina területének kétharmad részét, többek között az etnikailag vegyes, illetve muszlim többségű Közép-Kelet-Boszniát is¹⁸.

2. Ezekre a fejleményekre és az etnikai tisztogatásról szóló híradásokra a nemzetközi közösség az UNPROFOR egységek felvonultatásával, valamint a Szerbia és Montenegró elleni gazdasági szankciók életbe léptetésével reagált. A diplomáciai közvetítés – az EKJK hivatalos létezése ellenére – ebben az időszakban szünetelt.

3. A békefolyamat irányítását 1992 első félévében is az 1991-ben tapasztalt ellentmondások jellemezték. Az Egyesült Államok a boszniai katasztrófa megoldását továbbra is európai belügyként kezelte. S bár az amerikai kormányzat hitet tett a bosnyák állam szuverenitása és területi integritása mellett, egyúttal azt is kifejezte, hogy ennek a szuverén államnak a védelme érdekében semmilyen katonai beavatkozásra nem hajlandó¹⁹.

4. A szerbek által üzemeltetett internáló táborok létezéséről szóló jelentések azonban szükségessé tették a nemzetközi közösség határozottabb fellépését. Nem véletlen tehát, hogy az EK elnökségét 1992 júniusában átvevő Nagy-Britanniára hatalmas nemzetközi nyomás nehezedett.

5. Ennek a nyomásnak engedve Douglas Hurd brit külügyminiszter 1992 júliusában bejelentette, hogy 1992. augusztus 26-ára új békekonferenciát hívnak össze Londonba.

6. A londoni konferencián, szemben a lisszaboni tárgyalásokkal, *semmilyen felosztási javaslat nem született*. A londoni megbeszélések kézzel fogható eredményét jelentette ugyanakkor, hogy a felek elfogadták a rendezés tizenhárom alapelvét, többek között azt, hogy „nem ismerik el az erőszakkal, vagy azzal összefüggésben, illetve az annak

¹⁷ Woodward, Susan L. (1995) 284. o. 2. bekezdés

¹⁸ Application of Bosnia-Herzegovina instituting proceedings, filed in the Registry of the International Court of Justice. General List No. 91, 1993. március 20. Lásd a keresetlevél első részének 16. pontját!

¹⁹ Woodward, Susan L. (1995) 302. o. 2. bekezdés

következményeként szerzett előnyöket”²⁰. A londoni konferencián továbbá elhatározták, hogy a békefolyamat irányításába bevonják az Egyesült Nemzetek Szervezetét és a fórum hivatalosan az „ENSZ-EK volt-Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársasággal kapcsolatos Nemzetközi Konferenciájaként” (*ICFY*) folytatja a munkáját.

7. A szeparatista ihletésű Cutiliero-tervezettel ellentétben a *londoni alapelvek* elsőbbséget biztosítottak az egyéni szabadságjogoknak, továbbá az állami szuverenitásnak, függetlenségnek és területi integritásnak, de rögzítették a nemzeti kisebbségek alkotmányos védelmének, valamint az önrendelkezési jog biztosításának szükségességét is²¹.

A politikai egység és az egységet aláásó nemzeti alapelvek kettőssége tehát a *londoni alapelvekről* szóló dokumentumot is jellemezte, de ez a kettősség korántsem volt olyan szembeütő, mint a *lisszaboni megállapodás* esetében. Egyrészt azért nem, mert a londoni dokumentum élesen elítélte az etnikai tisztogatás politikáját és nem adott teret a nacionalista elképzeléseknek. Másrészt a londoni konferencia keretében kiadtak egy Boszniával foglalkozó külön nyilatkozatot, amelyik megerősítette Bosznia–Hercegovina szuverenitásának fontosságát és a meglévő határok elismerésének szükségességét, valamint biztosítékokat követelt az esetleges külső katonai, félkatonai beavatkozással szemben. Ezek a vonások pedig arra utalnak, hogy a londoni alapelvek esetében az egység igénye felülkerekedett a szeparatista elképzeléseken²².

8. A *londoni alapelvek* megszövegezése a ENSZ-EK Konferencia Irányító Bizottságának a feladata volt. Az Irányító Bizottság, Cyrus Vance és David Owen elnökletével 1992 szeptemberétől kezdődően hat munkacsoportban, Genfben folytatta a munkáját. A genfi tárgyalásokon a konfliktusban érdekelt valamennyi fél jelen volt, de a boszniai háborúban közvetlenül érintett csoportok képviselői, így Radovan Karadzic, csak megfigyelőként vehettek részt²³.

9. A Bosznia alkotmányos helyzetének rendezésével kapcsolatos tárgyalások – Martti Ahtisaari vezetésével – a Bosznia–Hercegovina Munkacsoportban zajlottak.

9.1. Ahtisaari vitathatatlan érdeme volt, hogy sikerült felélesztenie azt a párbeszédet, amelyik a Cutiliero-féle javaslat elutasítását követően megszakadt. A Bosznia–Hercegovina Munkacsoport vezetője erre egyszerű, de frappáns módszert választott: a keletkezett vitaanyagokat minden résztvevőhöz eljuttatta és arra kérte a szemben álló feleket, hogy egy kérdőívre válaszolva írásban fejtsék ki a boszniai rendezéssel kapcsolatos elképzeléseiket.

9.2. A reményt keltő kezdés után azonban a Munkacsoport szem elől tévesztette eredeti célkitűzéseit és lassan visszatért az államalkotó egységekre, illetve régiókra történő felosztással kapcsolatos parttalan vitákhoz. S bár a londoni elvek nyilatkozata világosan rögzítette azt a követelményt, hogy Bosznia egységének és integritásának

²⁰ Woodward, Susan L. (1995) 303. o. 1. bekezdés

²¹ Woodward, Susan L. (1995) 303. o. 2. bekezdés

²² Campbell (1999) 5. o.

²³ Woodward, Susan L. (1995) 303. o. 2. bekezdés

elsőbbséget kell biztosítani, ez a feltétel a tárgyalások előrehaladtával egyre kevésbé tűnt megvalósíthatónak²⁴.

9.3. Mindazonáltal a Munkacsoport jelentős szerepet játszott az 1993 januári Vance-Owen béketerv kidolgozásában.

9.4. A szakértők azt is az Ahtisaari vezette Munkacsoport javára írják, hogy ez a fórum volt az első, amelyik a politikai döntéshozatal során figyelembe vette Bosznia egyik alapvető sajátosságát, a boszniai lakosság nagy mértékű keveredését. Ennek a körülménynek ugyanis korábban nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget, pedig a keveredés igencsak bonyolulttá teszi három területileg különböző állam nemzeti, vagy vallási szempontból történő elhatárolását Bosznián belül.

A gyakorlatban minden ilyen terv azzal a következménnyel járt volna, hogy az egyes etnikai, vallási csoportok tagjai közül – esetleg nagy kiterjedésű enklávákat alkotva – sokan rekedtek volna a részükre létrehozott „nemzetállamok” határain kívül. Ezek a javaslatok tehát csak kényszerű lakosságcsere révén vezettek volna etnikailag homogén, stabil határokkal rendelkező államokhoz. A lakosságcsere azonban az ENSZ–EK volt-Jugoszlávia Konferenciája és az ENSZ közgyűlése is egyértelműen elvetette²⁵.

9.5. Hiába irányult azonban Cyrus Vance és David Owen társelnökök szándéka egy centralizált és egységes állam elfogadtatására, s hiába támogatta ezt az elképzelést a bosnyák kormány is, a két legfontosabb boszniai kisebbség, a szerbek és a horvátok képviselői a centralizációt határozottan elutasították.

10. Így a társelnököknek olyan kompromisszumos megoldást kellett találniuk, amely a felek elvárásainak és a nemzetközi közösség érdekeinek is megfelelt volna. *Vance* és *Owen* ilyen életképes kompromisszumnak tartotta egy decentralizált állam kialakítását. Ez olyan államot jelentett volna, amelyben a legfontosabb állami funkciókat az államot alkotó autonóm provinciák láthatták volna el.

S bár az elnökök elméletileg továbbra is a londoni alapelveket tartották kiindulópontnak és hivatalosan ismét elutasították Bosznia-Hercegovina etnikai alapú feldarabolását, mégis úgy vélték, hogy a tartományok határainak meghatározásakor etnikai szempontokat is figyelembe kell venni. Vance és Owen tehát – az alkotmányos konstrukció vitathatatlan eltérése dacára – a Cutiliero-tervezethez kísértetiesen hasonló javaslatot dolgoztak ki.

IV. Fejezet **Az Vance-Owen béketerv (Genf, 1993 január)**

1. A Vance-Owen béketervet 1993 januárjában, Genfben hozták nyilvánosságra²⁶.

²⁴ Woodward, Susan L. (1995) 303. o. 2. bekezdés

²⁵ UN Resolutions 771 (1992) és 779 (1992), lásd Campbell (1999) 6. o.

²⁶ Cohen J. (1993) 245. o.

2. A Vance-Owen béketerv Boszniát kilenc tartományból, valamint a külön közigazgatási egységet képező Szarajevó körzetéből álló államalakulatnak képzelte el. Minden etnikum három-három tartományt mondhatott volna magáénak, de a tervezet hallgatólagosan tudomásul vette, hogy negyedikként valójában a főváros körzete is muszlim többségű lett volna²⁷.

3. A Vance-Owen javaslat ismét bebizonyította, hogy az etnikailag homogén közigazgatási egységek létrehozására irányuló törekvések mennyire idealisztikusak. A béketerv megvalósítása esetén ugyanis a boszniai szerbek 43%-a, a boszniai muszlimok 30% -a és a horvát lakosság 37%-a maradt volna a számára kialakított tartományokon kívül, s ezért a Cutiliero-javaslatához hasonlóan a Vance-Owen béketerv sem lett volna végrehajtható jelentős lakosságcsere nélkül²⁸.

4. A Vance-Owen béketerv részét képező, ENSZ tisztviselők és EK bürokraták által megfogalmazott alkotmánytervezet a nemzeti hatóságok és a központi kormányzat közötti hatáskörmegosztást részletesen szabályozva egy gyenge, decentralizált állam képét vetítette előre. A javaslat értelmében a központi kormányzat lett volna felelős a külpolitikáért, a nemzetközi kereskedelemért, az állampolgársággal kapcsolatos ügyekért, a honvédelemért és az adóztatásért. A kormányzati funkciók gyakorlati végrehajtására azonban a tartományi hatóság nyertek volna jogosultságot²⁹.

5. A leírt gyengeségek ellenére is heroikusnak minősíthető a Vance-Owen páros azon erőfeszítése, hogy az etnikai alapú osztozkodás helyett a központi állam szuverenitását és területi integritását is megkísérelték érvényre juttatni Bosznia helyzetének rendezése során.

6. A Vance-Owen béketerv kudarcát végül az ellenségeskedés fokozódása és az Amerikai Egyesült Államok támogatásának hiánya okozta³⁰.

6.1. 1992 októberében hivatalosan is összeomlott az amúgy is gyenge lábakon álló muszlim-horvát katonai szövetség, és a következő hónapban a boszniai horvát haderők elválták a boszniai kormány legfontosabb utánpótlási vonalát.

6.2. 1993 első félévében az Egyesült Államokban elnökválasztás zajlott. A hatalomátvételre készülő Bill Clinton választási kampánya során a Bush-adminisztráció szemére vetette, hogy súlyos erkölcsi hibát követett el, amikor nem nyújtott kellő védelmet a védtelen boszniai muszlimoknak.

6.3. Clinton hivatalba lépését követően az Egyesült Államok – a muszlimoknak kijelölt terület elégtelenségére hivatkozva – megvonta a támogatását a Vance-Owen béketervtől, és az Egyesült Államok Külügyminisztériuma még azzal is megvádolta a Vance-Owen párost, hogy csak a szerbek követeléseit igyekeztek kielégíteni. Ezzel a Vance-Owen béketerv sorsa megpecsételődött.

V. Fejezet

²⁷ Campbell (1999) Section 2(x).

²⁸ Campbell (1999) 6. o.

²⁹ Cohen J.(1993) 247. o.

³⁰ Woodward, Susan L. (1995) 306. o. 1. bekezdés

Az ENSZ és az EK kudarca

1. Áttekintés

1.1. Vance-Owen béketerv 1993. májusi megghiúsulását követően az ENSZ-EK volt-Jugoszlávia konferenciája keretében zajló közvetítési folyamat megrekedt, *David Owen* és a *Cyrus Vance* helyébe lépő *Thorvald Stoltenberg* pedig fokozatosan háttérbe szorult. Egyre valószínűbbé vált, hogy a békefolyamat irányítását a szerbek és a horvátok közös kezdeményezésének megfelelően az Egyesült Államok veszi át.

1.2. Ebben a kínos helyzetben ismertette meg a felekkel David Owen és Thorvald Stoltenberg 1993 júniusában Genfben a három köztársaság unióját előirányozó rendezési javaslatát.

2. Az Owen-Stoltenberg béketerv (1993. június)

1. A Vance-Owen béketerv kudarcát követően a boszniai szerbek és horvátok világossá tették, hogy a Vance-Owen-féle javaslatban lefektetett alkotmányos alapelveket, így az egységes bosnyák állam megteremtésére irányuló törekvéseket semmi szín alatt nem hajlandók elfogadni. Ehelyett a szerb és a horvát delegáció „három államalkotó nemzet” laza konföderációját indítványozta.

2. Owen és Stoltenberg a szerbek és a horvátok álláspontját elfogadta, és azt indítványozta, hogy a volt Jugoszláv tagköztársaság területét 53%-30%-17% arányban felosztva hozzanak létre három új államot, a boszniai „Szerb Köztársaságot”, a muszlim többségű „Boszniai Köztársaságot”, és a horvát dominanciájú „Herceg-Boszniát”³¹.

3. Az Owen-Stoltenberg béketerv értelmében Bosznia a három etnikai szempontok alapján elhatárolt független köztársaság laza konföderációjává változott volna, és az ENSZ ellenőrzés alatt álló Szarajevóban székelő központi kormánynak szinte semmilyen hatásköre nem maradt volna az államalkotó köztársaságok ügyeinek befolyásolására³².

4. A konföderáció jogainak megnyirbálása és a területi felosztás arányszámai azonban nyilvánvalóan sértették a bosnyák kormány érdekeit. S bár a társelnökök szóban megígérték a bosnyák kormánydelegációnak, hogy az ő szempontjaikat is megpróbálják érvényesíteni, a gyakorlatban azonban semmit nem tettek a tervezett felosztás részleteinek megváltoztatására.

5. Ezért a muszlim többségű bosnyák parlament 1993. szeptember 29-én elutasította az Owen-Stoltenberg béketervet és további 3% területi követelést jelentett be a boszniai szerbek rovására³³.

³¹ Friedman, Francine és Remington, Robin Alison: Bosnian Muslim Views of National Security. In: Constantine P. Danopoulos & Costas G. Messar (Ed.): Crisis in the Balkans, Westview Press, Colorado, 1997., 101. o.

³² Friedman-Remington (1997) 101. o. 3. bek.

³³ Friedman-Remington (1997) 101. o. 3. bek.

6. Az Owen és Stoltenberg nevével fémjelzett béketervet az Európai Unió akciótérve (1993. november), a Washingtoni Megállapodás (1994. március), majd 1994. júliusában a Kontakt Csoport javaslata követte. E dokumentumok közös ismérve volt, hogy – a Vance-Owen béketervvel szemben – már nem *egységes államként* írták le Boszniát, és nyíltan visszatértek a Cutiliero-féle kantonizáció (etnikai alapú felosztás) gondolatához.

3. Az Európai Unió akciótérve (1993. november)

1. Bár a bosnyák kormány képviselői az Owen-Stoltenberg-féle megállapodás-tervezet alapelveit elfogadták, a részükre felajánlott kevesebb, mint 1/3 résznyi területet nem tartották elegendőnek és a szerződés aláírását végül megtagadták. A bosnyák kormánydelegáció azt is közölte a tárgyalások résztvevőivel, hogy további 3% nagyságú területre tart igényt. Ezt a nézeteltérést volt hivatva kiküszöbölni az 1993 novemberi EU Akcióterv.

2. Az EU Akcióterve Owen 1993 októberi és novemberi tárgyalásain alapult. Owen a tárgyalási tapasztalataiból kiindulva úgy vélte, hogy a muszlimok – akik eddig élesen elítélték az etnikai alapú felosztási terveket – erőfeszítéseik eredménytelenségét látva lassan eljutottak egy független muszlim állam megalapításának gondolatáig.

3. Az EU Akcióterv szerint a szerb fél 1%-1% nagyságú területről lemondott volna a boszniai horvátok, illetve a muszlimok javára. Mindazonáltal az Európai Unió akciótérve nem hozott lényeges változásokat az Owen-Stoltenberg-féle javaslatához képest, hiszen sem Bosznia alkotmányos helyzetét, sem a felosztás alapelveit nem gondolták újra.

4. A genfi fordulót követő brüsszeli tárgyalások során az EU erős nyomást gyakorolt a szembenálló felekre a tervezet elfogadása érdekében, de a résztvevők végül ennek a dokumentumnak az aláírását is megtagadták. Az EU Akcióterv kétes érdeme ugyanakkor, hogy rögzítette azokat az arányszámokat, amelyek a következő két évben meghatározták az alkufolyamatot.

VI. Fejezet

Fény az alagút végén

1. A Washingtoni Megállapodás (1994. március)

1.1. Az Egyesült Államok 1993-1994 fordulóján felülvizsgálta Bosznia-politikáját és 1994 elejétől aktívabban vett részt a közvetítési folyamatban.

1.2. A Clinton-kormányzat első lépésként igyekezett rászorítani a bosnyák kormányt, hogy békéljen meg az ország feldarabolásának gondolatával. Az Egyesült Államok felosztásra vonatkozó javaslatának a muszlim-horvát föderáció megalapítására és

Bosznia Horvátországgal való esetleges konföderációjára vonatkozó elképzelések is a részét képezték.

1.3. Az Egyesült Államok által szorgalmazott muszlim-horvát föderációt az 1994. márciusi *washingtoni megállapodásban* sikerült írásban rögzíteni. Ez a szerződéstervezet egy két köztársaságból álló föderatív állam megteremtését szem előtt tartva úgy szabályozta a közös muszlim-horvát köztársaság felépítését, hogy a boszniai szerbek számára nyitva hagyta az muszlim-horvát állammal való későbbi unió lehetőségét.

A *washingtoni megállapodás* a bosnyákokot és a horvátot jelölte meg a muszlim-horvát köztársaság két államalkotó nemzeteként, és az adott államon belül elkülönítette a bosnyák kormány és a horvát közösség által ellenőrzött területeket (kantonokat).

1.4. A változó elnevezések dacára azonban semmi sem tudta elfedni, hogy az önálló hatáskörökkel és jelképekkel rendelkező kantonok határainak meghúzását a Washingtoni Megállapodás esetében is ugyanazok az 1991-es népszámláláson alapuló etnikai térképek befolyásolták, mint a Cutiliero által felvázolt javaslat esetében.

1.5. A *washingtoni megállapodás* kezdetben nemhogy megszilárdította volna a boszniai muszlimok és horvátok együttműködését, hanem éppen ellenkezőleg, ismét felszínre hozta a köztük lévő ellentéteket.

2. A Kontakt Csoport javaslata (1994. július)

2.1. A szarajevói piactéren történt tömegmészárlásra adott katonai válaszlépések és a *washingtoni megállapodás* nyomán az Egyesült Államok, Oroszország, Németország, Nagy-Britannia és Franciaország képviselőiből álló Kontakt Csoport teljesen átvette a volt-Jugoszlávia konferencia szerepét.

2.2. A Kontakt Csoport, amelyik egy ad-hoc diplomáciai kezdeményezésnek köszönhető a létrejöttét, 1994. április végén tartotta meg első ülését³⁴.

2.3. Mivel a Kontakt Csoport az EU Akciótervét vette alapul, a Kontakt Csoport által irányított tárgyalásokon is előtérbe kerültek a területi viták, háttérbe szorítva minden politikai rendszerrel, vagy alkotmányos felépítéssel kapcsolatos kérdést.

2.4. S bár a volt-Jugoszlávia konferencián résztvevő szakértőknek sikerült kidolgozniuk egy laza unióra vonatkozó tervezetet, a résztvevők – korábbi álláspontjukon is változtatva – immár teljesen elzárkóztak muszlim-horvát föderáció és a szerb köztársaság közötti bármiféle unió gondolatától.

2.5. Ezért sok szerző úgy értékeli, hogy a washingtoni megállapodás – deklarált céljával szemben – felerősítette a Bosznia teljes és végleges feldarabolásra irányuló törekvéseket.

³⁴ Friedman-Remington (1997) 103. o. 1. bek.

2.6. Részben a szerbek és horvátok nyomásának engedve a Kontakt Csoport végül úgy határozott, hogy a területi felosztásra és a politikai struktúrára vonatkozó megbeszéléseket kettéválasztja, és először a felosztással kapcsolatos megállapodást próbálja meg mindhárom féllel elfogadtatni.

2.7. Így született meg a Kontakt Csoport 51-49 százalékos arányú területi felosztásra vonatkozó javaslata, amelyet azzal a kikötéssel nyújtott át a tárgyaló feleknek, hogy a felosztási javaslat elfogadása minden további egyeztetés előfeltételét képezi³⁵.

A Kontakt Csoport tervezete a területi felosztáson túl hat ENSZ által védett övezetet is kijelölt Bosznia-Hercegovina területén. Ezek a Bihac, Gorazde, Szarajevó, Srebrenica, Tuzla és Zepa környékén felállítandó biztonsági zónák garantálták volna, hogy a civil lakosságot ne érhesse több atrocitás.

2.8. A Kontakt Csoport szándékai ellenére azonban a feleknek több mint egy év alatt sem sikerült megállapodásra jutniuk Bosznia-Hercegovina területi felosztásával kapcsolatban, és a terv végleg megbukott, amikor a szerb csapatok 1995 júliusában, Srebrenica elfoglalását követően brutális körülmények között lemészároltak húszezer muszlim férfit.

2.9. A Kontakt Csoport tevékenységét értékelve számos elemző mutatott rá, hogy a Kontakt Csoport közvetítői olyan ellentmondásos tárgyalási stratégiát választottak, amely jelentősen hozzájárult az egyeztetések elhúzódásához és a felek álláspontjának megmerevedéséhez. A Kontakt Csoportnak felrótt ellentmondás abban rejlett, hogy a Csoport egyrészt minden kapcsolatot felfüggesztett a boszniai szerbekkel a felosztási terv elfogadásáig, másrészt azonban semmilyen erőfeszítést nem tett annak érdekében, hogy a felosztási javaslat elfogadását ténylegesen kikényszerítse³⁶.

VII. Fejezet

A daytoni békeszerződések (1995. december)

1. Az előzmények

1.1. 1995. nyarán a volt Jugoszlávia térségében jelentősen megváltozott a katonai helyzet, mivel a horvát hadseregnek sikerült visszafoglalnia Krajinát, a boszniai kormányerők és horvát alakulatok visszavonulásra kényszerítették a boszniai szerbeket, továbbá a NATO ekkor már folyamatosan bombázta a boszniai szerb haderő állásait.

1.2. A NATO katonai akcióit az Egyesült Államok Bosznia-politikájában bekövetkezett változás tette lehetővé. Mindazonáltal az Egyesült Államok csak azokhoz a harci cselekményekhez nyújtott segítséget, amelyek a korábbi béketervekben rögzített állapot visszaállítására irányultak.

³⁵ Friedman-Remington (1997) 103. o. 2. bek.

³⁶ Campbell (1999) 10. o.

1.3. Ilyen előzmények után, 1995 szeptemberében, Bosznia, Horvátország és a boszniai szerbek képviselőiben fellépő Jugoszlávia külügyminiszterei Genfben megállapodást írtak alá a rendezés alapelveiről.

E megállapodás szerint „Bosznia-Hercegovina a meglévő nemzetközi határain belül továbbra is megtartja jogi létét, és nemzetközileg elismert önállóságát”. A megállapodás rögzítette továbbá, hogy „Bosznia-Hercegovina két részből, a washingtoni megállapodással létrehozott Boszniai Föderációból és a Szerb Köztársaságból fog állni”³⁷. A külügyminiszterek által aláírt dokumentum ugyanakkor még csak utalást sem tartalmazott a két tagköztársaságot összekapcsolni hivatott központi kormányzat felépítésére, hatáskörére vonatkozóan.

2. A Wright-Patterson légitámaszpont titka

2.1. A genfi alapelvek szolgálták az Ohio-beli Dayton Wright-Pattersonról elnevezett légitámaszponton 1995 novemberében megkezdett egyeztető tárgyalások alapjául³⁸.

2.2. A tárgyalások – az amerikai szervezők állhatatosságának köszönhetően – eredményesnek bizonyultak. A Bosznia-Hercegovinai Köztársaság (Bosznia), a Horvát Köztársaság (Horvátország) és a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (Kis-Jugoszlávia) ugyanis 1995. november 21-én Daytonban elfogadta, 1995. december 14-én Párizsban pedig aláírta az „Általános Keretmegállapodásnak” elnevezett békeszerződést.

A szerződések elfogadása és aláírása közötti időbeli eltérés egyes szerzők szerint nem gyakorlati, hanem politikai megfontolásoknak, nevezetesen az európai vezetők hiúságának volt a következménye. A rendezés ugyanis már Daytonban végleges volt, és az Egyesült Államok nyomásra a felek abba is beleegyeztek, hogy sem a keretmegállapodás, sem a mellékletek tartalmáról nem nyitnak újra vitát. Az európai politikusok azonban, élükön Chirac francia elnökkel, a párizsi aláírási ceremónia segítségével szerették volna megerősíteni azt a látszatot, hogy a béketeremtésből az európai hatalmaknak is kivették a részüket³⁹.

3. A daytoni szerződések szerkezete és tartalma

3.1. A daytoni szerződés a 11 cikkelyből álló keretmegállapodáson kívül 12 mellékletet is tartalmaz. A mellékletek mindegyike önálló nemzetközi szerződésnek minősül. A szerződés mellékleteit – két kivételtől eltekintve – nem a volt-jugoszláv tagköztársaságok, hanem Bosznia, valamint a részét képező Bosznia-Hercegovinai Föderáció és a Szerb Köztársaság képviselői írták alá.

3.2. A keretmegállapodásban az aláírók, tehát Bosznia, Horvátország és Kis-Jugoszlávia, a következőkre vállaltak kötelezettséget:

3.2.1. Vállalták, hogy egymással szemben eleget tesznek az ENSZ alapokmányában, a Helsinkii Záróokmányban és az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet

³⁷ Agreed Basic Principles, PI 26/9/95: 1995

³⁸ Campbell (1999) 11. o.

³⁹ Paola Gaeta: The Dayton Agreements and International Law. European Journal of International Law, www.ejil.org, 1999. november 10., 3. o.

által elfogadott más dokumentumokban foglalt kötelezettségeiknek; ezen belül különösen (i) elismerik és tiszteletben tartják egymás szuverenitását, egyenlőségét; (ii) vitáikat megkísérik békés úton rendezni; (iii) és tartózkodnak minden olyan cselekménytől, ide értve az erőszak alkalmazását és az erőszakkal való fenyegetést is, amelyik Bosznia-Hercegovina, vagy bármely más állam területi integritását, politikai függetlenségét sértené (I. cikk)⁴⁰;

3.2.2. Vállalták, hogy a megállapodás mellékletét képező szerződéseket magukra nézve is kötelezőnek ismerik el, és azok végrehajtását elősegítik (II-VIII. cikk)⁴¹;

3.2.3. s végül vállalták, hogy minden olyan állammal, vagy szervezettel együttműködnek, amelyik részt vesz a békeszerződés végrehajtásában (IX. cikk)⁴².

3.3. A keretmegállapodás mellékletei – sorrendben – a következő kérdéseket szabályozták:

- a békeszerződés katonai elemeit (1-A. számú melléklet);
- a térség stabilizációjával kapcsolatos feladatokat (1-B. számú melléklet);
- a belső határokat (2. számú melléklet);
- a választásokkal összefüggő kérdéseket (3. számú melléklet);
- az alkotmányt (4. számú melléklet);
- a vitás kérdések rendezésének módját (5. számú melléklet);
- az emberi jogokkal kapcsolatos teendőket (6. számú melléklet);
- a menekültek és hontalanok helyzetét (7. számú melléklet);
- egy nemzeti emlékhelyek megóvásáért felelős bizottság felállítását (8. számú melléklet);
- Bosznia-Hercegovina köztestületeit (9. számú melléklet);
- a békeszerződések végrehajtását (10. számú melléklet);
- a nemzetközi rendőri erők felállítását (11. számú melléklet).

3.4. A szerződések végrehatását a békeközvetítők nem bízták a felekre: a keretmegállapodás mellékletei erre a feladatra nemzetközi rendőri erőket (IFOR), illetve Főbiztosságot állítottak fel. Az IFOR a békeszerződés katonai aspektusainak, míg a Főbiztosság a szerződések polgári részének végrehajtásáért lett felelős.

A daytoni szerződés az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1031 számú, 1995. december 15-én kelt határozatával megalakított IFOR erőknél és Főbiztosságnak is rendkívül széles hatáskört teremtett. Egyes megfigyelők szerint az IFOR nem sokban tért el egy megszálló hadseregtől⁴³.

4. A lényeg a részletekben lakik

⁴⁰ General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina with Annexes – a továbbiakban GFA (1995) – Office of the High Representative, <http://ohr.int/gfa/gfa-firm.htm>, 1995, Article I

⁴¹ GFA (1995) Article II-VIII

⁴² GFA (1995) Article IX

⁴³ Gaeta (1999) 10. o.

4.1. A nemzetközi közvetítési javaslatokon és békeszerződés tervezeteken belül két nagy csoportot lehet megkülönböztetni: a Bosznia-Hercegovina egységének megőrzésére törekvő rendezési terveket és az ország felosztására, szétdarabolására irányuló elképzeléseket.

4.2. A daytoni szerződésnek a szakértők többsége szerint abban rejlik a paradoxona, hogy a két célt, Bosznia egységének védelmét és az önálló nemzetállamok közötti felosztást egyszerre próbálta megvalósítani.

(a.) A daytoni szerződés és a hozzá csatolt alkotmány preambuluma egyfelől rögzítette, hogy a felek elismerik és garantálják „Bosznia-Hercegovina szuverenitását, területi integritását és politikai függetlenségét”⁴⁴. Az Alkotmány továbbá úgy rendelkezett, hogy Bosznia-Hercegovina föderális állam, s ezért a két államalkotó entitás a daytoni szerződések hatályba lépésének pillanatában elvileg elvesztette a nemzetközi jogalanyiságát is.⁴⁵

(b.) Másrészt azonban az alkotmány Boszniát mégis két entitásra osztotta⁴⁶, a keretmegállapodás 2. számú melléklete pedig – a megosztottságot tovább erősítve – a két tagköztársaságot belső határral és határsávval is elválasztotta egymástól⁴⁷. S a látszólag föderatív alkotmány mindkét államalakulatnak külön állampolgárságot⁴⁸, saját etnikai alapú politikai rendszert és részben önálló külpolitikát biztosított, lehetővé téve, hogy a tagköztársaságok a szomszédos államokkal speciális kétoldalú kapcsolatokat építsenek ki⁴⁹.

Az államalkotó egységek önállóságát erősíti végül az is, hogy a daytoni szerződések értelmében az erőszakszervezetek feletti ellenőrzés joga sem kizárólag a szuverénnek nyilvánított Bosznia-Hercegovinát, hanem a részben két entitást illeti meg.

5. Mindezek ismeretében nem meglepő, hogy a daytoni szerződés a szakértők körében éles kritikákat váltott ki. *Stéphane Pierré-Caps* például a következőket fejt ki 1997-ben megjelent „Soknemzetiségű világunk” című könyvének előszavában:

„Bosznia-Hercegovina, mint szuverén állam egyfajta kitaláció. ... a daytoni szerződésekhez csatolt alkotmányban nincs semmiféle utalás olyan emberi szubsztanciára, amely igazolhatná a bosnyák állam létét. ... A bosnyák állam haldoklik – folytatja Pierré-Caps – nem több, mint üres kagyló, hiszen nem áll mögötte démosz”⁵⁰.

6. A daytoni megállapodások belső ellentmondásain túl a békeszerződés végrehajtásának módja sem váltott ki osztatlan lelkesedést az elemzők körében. A végrehajtást ugyanis az intervencionizmus jellemezte és jellemzi mind a mai napig: a Főbiztosságnak és a nemzetközi rendőri erőknek adott tág hatáskör miatt még az öngazgatás korlátozott formái sem érvényesülhetnek Bosznia-Hercegovinában.

⁴⁴ GFA (1995) Annex 4

⁴⁵ Gaeta (1999) 12. o.

⁴⁶ Lásd az Alkotmány I. cikk 3. pontját, GFA (1995) Annex 4

⁴⁷ GFA (1995) Annex 2

⁴⁸ Lásd az Alkotmány I. cikk 7. pontját, GFA (1995) Annex 4

⁴⁹ Lásd az Alkotmány III. cikk 2. pontját, GFA (1995) Annex 4

⁵⁰ Pierré-Caps: Soknemzetiségű világunk. Kossuth Kiadó, Budapest, 1997., 6. o. 2. bek.

A szövetségi törvényhozás csak papíron működik, a legfontosabb kérdéseket a nemzetközi közösséget képviselő főbiztosok által kiadott törvényerejű rendeletek szabályozzák. *Carlos Westendorp* egykori és *Wolfgang Petritsch* jelenlegi főbiztos ilyen törvényerejű rendeletekkel kényszerítette ki többek között a közös boszniai pénz, a közös útlevél, illetve az állami szimbólumok elfogadását, s ugyancsak törvényerejű rendelettel vezették be a nyugdíjreformot. Élesen fogalmazva Bosznia olyan nemzetközi protektorátussá változott, ahol a nemzetközi szervezetek a demokratikus intézmények megszüntetésében, vagy korlátozásában látták a demokrácia megvalósításának garanciáját⁵¹.

VII. Összegezés

A fegyverek öt éve hallgatnak, s ez olyan érdem, amit nehéz a daytoni szerződés felett bábáskodó Egyesült Államoktól elvitatni. Bosznia talpra állítása és demokratizálása ugyanakkor a vártnál is lassabban halad. A gazdaság még mindig romokban hever, a beígért nyugati segítség csak csordogál, a civil szféra gyengélkedik és a daytoni szerződés végrehajtásával megbízott szervezetek láthatóan nehezen adják át a stafétát a belső államapparátusnak.

Ahhoz tehát, hogy Bosznia-Hercegovina valóban független, demokratikus és működőképes állammá váljon, valószínűleg még sok időre, sok pénzre, valamint a korábbi ellenségek és a nemzetközi szervezetek önmegtartóztatására van szükség. Addig pedig csak reménykedni lehet, hogy a *Wolfgang Petritsch* által jósoltak valósággá válnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bosnia-Herzegovina v. Yugoslavia: Application of Bosnia-Herzegovina instituting proceedings, filed in the Registry of the International Court of Justice. I.C.J. General List No. 91, 1993. március 20.

Bert, Wayne: The Reluctant Superpower – United States' Policy in Bosnia 1991-95. Macmillan, London, 1997

Campbell, David: Apartheid Cartography: The Political Anthropology and Spatial Effects of International Diplomacy in Bosnia. Department of Politics at University of Newcastle, www.ncl.ac.uk/politics/maps/bosnia/section1.html, 1999.

⁵¹ Erre vonatkozóan lásd Chandler, David: *Bosnia - Faking Democracy after Dayton* c. könyvét, Pluto Press, London, 1999.

Chandler, David: Bosnia - Faking Democracy after Dayton. Pluto Press, London, 1999.

Cohen J., Lenard: Broken Bonds - The Disintegration of Yugoslavia. Westview Press, Oxford, 1993.

Friedman, Francine és Alison, Robin Remington: Bosnian Muslim Views of National Security. In: Constantine P. Danopoulos & Costas G. Messar (Ed.): Crisis in the Balkans, Westview Press, Colorado, 1997.

M. Lengyel, László: Az utolsó EBESZ-szavazás. Népszabadság, 2000. november 11.

Paola Gaeta: The Dayton Agreements and International Law. European Journal of International Law, www.ejil.org, 1999. november 10.

Pierré-Caps, Stéphane: Soknemzetiségű világunk. Kossuth Kiadó, Budapest, 1997.

Woodward, Susan L.: Balkan Tragedy. The Brookings Institution, Washington D. C., 1995.

*GFA (1995), General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina with Annexes. Office of the High Representative, <http://ohr.int/gfa/gfa-frm.htm>, 1995 (Lásd még: *International Legal Materials* 35, 75-187.)*

GFA ANNEX 4 (1995): Constitution of Bosnia and Herzegovina. Office of the High Representative, <http://ohr.int/gfa/gfa-an4.htm>